

İŞÇİLEŞME(ME)K YA DA OKUMAK: İşçi Çocukların Eğitimsel Durumlarına İlişkin Bir Çözümleme

(NOT) TO BE WORKER OR GO TO SCHOOL
An Analyze on Educational Situation of Child Labors

Somayyeh RADMARD¹
Nurettin BELTEKİN²

Öz

Çocuk işçiliği dünyanın birçok ülkesinde yoksulluk, göç ve savaş gibi ağır yaşam koşullarının yarattığı çözülmenin sonuçlarından biridir. Kendi yaşam alanlarından koparılan aileler ve çocuklar, çalışma ve yaşam koşulları, çevre ile ilişkiler, eğitim ve sağlık sorunları açısından en dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır. Mevcut ekonomi politikalarının neden olduğu, yoksulluk, işsizlik ve pahalılık sonucu aileler kentlere göçmüş ve çocuklarını herhangi bir eğitim ya da yetenek gerektirmeyen bir işte çalıştırmaya mecbur kalmışlardır. Dünya üzerinde birçok ülkede olduğu gibi Türkiye’de de milyonlarca çocuk sağlıklı gelişimlerini engelleyecek elverişsiz koşullarda çalışmaktadır. En kötü işlerde çalışan bu çocukların çoğu 15 yaşından küçük olup, ILO sözleşmelerine göre çalışma çağına olmayan ve söz konusu işlerde çalışması arzu edilmeyen çocuklardır. Bu çalışmanın amacı İstanbul’da işçi çocukların işçileşme süreçleri ve eğitimden mahrumiyet ilişkisini eğitimsel durumlarından yola çıkarak çözümlemektir. Bu bağlamda çalışma işçi çocukların demografik özellikleri, işçilik deneyimleri, eğitimsel durumları konusuna odaklanılmıştır. Araştırma tarama türünde nitel bir çalışmadır. Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul’da çalışan, 7-18 yaş grubu 55 çocuk oluşturmaktadır. Araştırma kapsamına alınan kişiler amaçlı örneklem tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Veriler Şubat-Mart 2015 tarihleri arasında, araştırmacı tarafından geliştirilen görüşme formu ile toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, işçi erkek çocukların sayısı kız çocuklardan fazladır. Çocukların büyük bir kısmı 6. ve 7. Sınıf öğrencilerdir ve devamsızlıkları fazladır. Çocuklar günlük en az 4 saat çalışma süresi sonunda yorgun bir şekilde evlerine dönmektedirler. Ödevlerini tam yapamamakta ve derste dikkatini toparlayamamaktadır. Başarısızlık, çocukların adeta kaderi olmaktadır. Çocukların eğitime yüklediği anlam ve değer, başarısızlık nedeniyle zamanla azalmaktadır. Bu süreçte işçileşme de artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk işçi, çalışma koşulları, çocuk hakları, eğitim hakkı

Abstract

Child labor is one of the results of terrible condition of the life like poverty, migration and war in the many countries of the World. Families and children that removed their place are among the most disadvantaged groups in terms of working and living conditions, the relationship with the environment, education and health. Current economic policies leads to poverty, unemployment and cost of living resulting immigrated families to cities and their children were forced to run a job that does not require any training or skills. Millions of children are working in unfavorable conditions that prevent their healthy development, as in many countries around the world and in Turkey, The most of these children employee the worst works and they are 15 years of age or younger, their working age are not in accordance with the ILO conventions and undesirable for children working in such jobs. The aim of the study is to analyze the relationships between child labor process and deprived from education based on their educational situation in Istanbul. In this context, the study has focused on the demographic characteristics of child labor, labor experience and educational situations. The research is a survey type. The study group is constituted 55 children in Istanbul; their ages are among 7-18 ages. The children in the study were determined by using purposeful sampling technique. Data were collected through a form developed by the researchers in February and March 2015. According to the survey, the numbers of labor boys is higher than girls. A big part of the children are 6th and 7th grade students and absenteeism is high. The children, daily at least 4 hours operating time in the end turns into a weary way home. Unable to complete their homework, they fail to gather attention in the class. Failure is almost child's fate. The means and values that children load the education are decreasing over time due to the failure. At the end the process of the labor increasing.

Keywords: Child labor, working condition, child rights, education rights

¹Yrd. Doç. Dr., İstanbul Aydın Üniversitesi Eğitim Fakültesi, somayyehradmard@aydin.edu.tr

²Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, nurettin.beltekin@gmail.com

1. GİRİŞ

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (Madde 1) 18 yaşından küçük, reşit olmayan herkesi “çocuk” olarak tanımlamaktadır (ILO, 1999). Bu sözleşmenin 32. maddesinde ise, “Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi”nde de “çocuk” terimi ile 18 yaşın altındaki herkes ifade edilmektedir (UNICEF,1999). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), 15-24 yaş grubundaki kimseleri genç işçi kabul etmektedir. ILO’nun çocuk işçi tanımında benimsediği yaş sınırı ise 15’tir. Buna göre, 15 yaşın altında hayatını kazanmak aile bütçesine katkıda bulunmak amacıyla çalışma hayatına atılan çocuklara “çalışan çocuk” ya da “çocuk işçi” denilmektedir (ILO, 1973).

Sadece az gelişmiş ülkelerde 5-14 yaş arasında yaklaşık 250 Milyon çocuğun çalışmaya zorlandığını (Marketing Türkiye, 2004: 44), yeterli eğitimden, sağlık hizmetlerinden ve geleceklerini tehlikeye atarak çocukluklarını yaşayamadan, çoğunlukla sağlıksız koşullarda ve tümüyle korunmasız olarak çalışma yaşamına katılmaktadır. Çalışan çocuklar, herhangi bir faaliyette bulunan esnaf ve sanatkarların yanında, sanayi iş kolunda, tarım sektöründe, marjinal çalışma alanlarında, evde sokakta, maddi kazanç elde etmek ya da meslek edinmek çalışmaktadır (Köknel, 1981; Çil, Demir ve Alptekin, 1988). Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programının (IPEC) 2010 yılı verilerine göre dünya genelinde 5-17 yaş grubundaki çalışan çocuk sayısı yaklaşık olarak 215 milyon olduğu tahmin edilmiştir (Diallo, Hagemann, Etienne, Gurbuzer and Mehran, 2010; ILO 2006). Bunların % 90’ından fazlası Afrika ve Güney Asya’dadır. Çocuk işçiliğinin yaygın olduğu ülkelerde yapılan araştırmalarda, çalışan çocukların büyük bir çoğunluğu yaklaşık olarak % 70’i tarım, balıkçılık ve ormancılık alanındaki işlerde, geri kalanın ise el işçiliği, satıcılık, turizm işçiliği, ev hizmetleri, taşımacılık, depolama, imalat, maden ve taş ocakları gibi zararlı ve tehlikeli işlerde çalışmaktadırlar (ILO, 2010). TÜİK-2012 verilerine göre Türkiye’de 6-17 yaş arasında 893 bin çocuk çalışmaktadır. Çalışan çocukların %4,7’sinin tarım, %24,3’ünün sanayi ve %31’inin hizmet sektöründe yer aldığı tespit edilmiştir (Cangür, Kara, İlhan, Özkaya, Uzun, Baykı, Demircan, ve Ankaralı, 2013).

Her geçen gün çeşitli sektörlerde ve iş kollarında artan çalışan çocuk sayısı, bugün dünyada en önemli problemler arasında yer almaktadır. Son yıllarda yaşanan ekonomik kriz, gelir dağılımındaki uçurumlar, yüksek işsizlik oranları, tarım kesiminin yoksulluğu, kırdan kente yönelik kontrolsüz göç, hızlı nüfus artışı, kentteki yaşam koşullarının zorluğu ve pahalılığı, politik çatışmalar, yetersiz eğitim, çocukların yaygın ve denetimsiz olarak çalıştırılabildiği küçük sanayinin ve marjinal sektörün genişliği ve bu sektörlerde çalışanların örgütlenme düzeylerinin düşüklüğü çocuk işçiliğini günden güne arttırmaktadır. Anne-babaları ekonomik kriz nedeniyle, çocuğun eğitim masraflarını karşılayamaması, çocuğun okula devamını engellemekte; yeterli eğitim alamaması aile bireyleri gibi çocuğun da daha fazla çalışmak zorunda kalmasına yol açmaktadır (Aptekar, 1988; Atauz, 1997, Küntay, 1999; Swart, 1988).

Türkiye’de çocukların önemli bir bölümü çocukluklarını yaşamamaktadır. Çocukluk diye özel olarak yetişilmesi ve yaşanılması gereken bir dönem onlar için yoktur. Onlardan aileleri süratle yetişip erginleşmelerini, bir an önce yetişkin adam olmalarını beklemektedir. Çünkü aile bütçeleri yetişkin çocukların katkılarına acil ihtiyaç duymaktadır (Doğan, 2001). Türkiye’de çocukların çalışmasının başlıca sebebi yoksulluktur. Mevcut ekonomi politikaları sonucu yaşanan yoksulluk, işsizlik ve pahalılık sonucu aileler, köylerden kentlere göçerek geçim sıkıntısıyla karşı karşıya kalmış, çocuklarını herhangi bir eğitim ya da yetenek

gerektirmeyen bir işte çalıştırmaya mecbur kalmışlardır. Tarım politikalarındaki yetersizlik, terör, yoksulluk ve endüstrileşme süreci ile birlikte ortaya çıkan büyük kentlere göç olgusu birçok sosyal sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu sosyal sorunların içerisinde en önemlilerinden birisi çocuk işçiliği sorunu olmuştur (Atauz, 2003: 23).

Çalışan çocukların genel olarak, çeşitli gerekçelerle zorunlu eğitim sistemi dışında itilmiş olan çocuklardan oluştuğu bilinmektedir. Ancak bu itilmenin tek nedeni, yoksulluk değildir. Bunun yanında, toplumun çeşitli nedenler ile eğitim kurumlarına karşı güvensizlik ve isteksizliğin olduğu da gözlenmektedir (Baştaymaz, 1990). Çoğu zaman eğitim, çalışan çocuk ve ailelerine, maddi ve manevi olarak kolay ve ucuz bir alternatif olarak sunulmamaktadır. Verimsiz bir müfredat, düşük nitelikli öğretmenler, eğitimin içerik olarak tatmin edici olmaması ve ailelerinin bilinçsizliği gibi nedenler eğitime olan talebi azaltmakta, çocuk işçiliğine yönelişi arttırmaktadır. Çalışan çocuklar genellikle okula düzenli devam edememekte; etse bile çoğunluğu başarılı olmamaktadır (Erbay, 2008).

Bazen ailelerin çocuklarına “okuyup da ne olacak” şeklinde bir bakış açısıyla yaklaştıkları görülmektedir. Yoksul hanelerin eğitim için ayıracak kaynaklarının sınırlı oluşu, eğitime ulaşabilirlikte yaşanan sorunlar, eğitim sisteminin beklentilere yanıt verememesi, okula ilişkin sorunlar (eğitimin ileride bir getirisi olmayan eğitim içeriği, motive edici olmayan eğitim içeriği, ayrımcılık, etiketleme, okul başarısızlığı, okulu sevmeme, okulu terk etme ve ayrılma) çocukları okuldan uzaklaştırmakta bu da beraberinde çalışan çocuklar sorununu getirmektedir. Bu çocukların okuldan arta kalan zamanlarda ve kimi zaman da okul saatleri içinde sokaklarda çeşitli işler yaparken para kazanmaya çalışmakta ve bunu yaparken de yaşları gereği olan eğitimden yeterince yararlanamamaktadırlar (Dessy ve Knowless, 2008; Tezcan, 1997: 159).

Eğitim sorunu, çocuk işçiliğin önemli bir boyutudur. Yoksulluk nedeniyle ailelerin, çocuğun eğitim masraflarını karşılayamaması, okula devamını engellemekte; yeterli eğitim alamaması aile bireyleri gibi çocuğun da gelecekte donanımsız yetişkin ve düşük gelirli vasıfsız işgücü olmasına neden olmakta, bu durumda yoksulluk kısır döngüsüne yol açmaktadır (Caesar-Leo, 1999; Goulart ve Bedi, 2007).

Çocukların, en azından temel eğitim olarak bilinen ilköğretimden yararlanmaları, temel bilgi, beceri ve alışkanlıkların kazandırıldığı bir aşama olmasının yanında, bireyin hem eğitim yaşantısının, hem de genel yaşamının temellerinin atıldığı en önemli dönemdir. 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununa göre Türk Milli Eğitiminin genel amaçlarından biri de bireyleri ilgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamaktır (Madde 2). Ancak bu kanuna rağmen zamanının çoğunu sokakta çalışarak geçiren, eve yorgun döndüğü için ders çalışamayan, arkadaş çevresinde dışlanma olasılığı olan çalışan çocuklar kanunun içerdiği eğitimsel kazanımlara ulaşması zor görünmektedir.

Yine Anayasanın 42. maddesinde “kimse eğitim ve öğretim hakkından yoksun bırakılamaz. İlköğretim, kız ve erkek bütün yurttaşlar için zorunludur ve devlet okulları da parasızdır” (Gözler, 2008, 34). Eğitim hiç olmazsa temel eğitim evresinde parasızdır. Genel kültürü arttırmak, yeteneklerini, ahlaki ve toplumsal duygularını geliştirmek ve toplumun yararlı bir üyesi olmak için çocuğa eşitlik koşullarına göre bir öğretim sağlanmalıdır. Nitekim TÜİK (2012) verilerine göre çalışan çocukların % 84,7’si bir okula devam ederken, % 15,3’ü okula devam etmemektedir. 6–17 yaş grubunda çalışan çocuk sayısı 958 bin kişidir. 6–17 yaş grubunda bulunan 16 milyon 264 bin çocuktan % 5,9’u ekonomik bir işte çalışmakta (958 bin

kişi). Goulart ve Bedi (2007) tarafından yapılan bir araştırmaya göre bir çocuğun herhangi bir işte bir saat çalışması onun akademik başarısını %4 oranında düşürmektedir. Çocuğun çalışarak geçirdiği her “bir” saat onun okulu bırakma olasılığını %1,6 oranında artırmaktadır. Günde en az 6 saat okula devam eden çocuk eğitim almasının yanı sıra okula devam ettiği süre boyunca da sokağın olumsuz etkilerinden uzak kalacaktır. Sokakta çalışan çocukları her türden ihmal ve istismardan korumak, eğitim hakkından tam olarak yararlanmalarını sağlamak toplumsal, ekonomik, insan hakları ve fırsat eşitliği açısından gereklidir.

Türkiye’de, çalışan çocuklar sorununun bir sosyal sorun olmasına ve uzun yıllardır ülke gündemini işgal etmesine rağmen, bu sorun akademisyenler ve bilim insanları tarafından yeterli ilgiyi görmemiştir. Bu alanda çok az çalışmaya rastlanmaktadır. Özellikle sokakta çalışan çocukların eğitim boyutu ile ilgili bazı araştırmalar bulunsa da, onların eğitim beklentilerinin karşılanmasına ilişkin bir çalışma bulunmamaktadır. Çalışan çocukların eğitim beklentilerinin karşılanmasını belirlemek amacıyla yapılan bu çalışmanın ilgili birimlere ve politika yapıcılara ışık tutacağı ve eğitim bilimlari alanına önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı İstanbul’da işçi çocukların işçileşme süreçlerini ve eğitimden mahrumiyet ilişkisini eğitimsel durumlarından yola çıkarak çözümlemektir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma tarama türünde nitel bir çalışmadır. Tarama modeli bir grubun belirli özelliklerini belirlemek için verilerin toplanmasını amaçlayan (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2009: 16) çalışma modelidir. Veri toplama aracı olarak bir görüşme formu hazırlanmıştır. Çalışma konusu hakkında derinlemesine bilgi edinmek için araştırmacılar tarafından literatür taramasına dayalı olarak açık uçlu yarı yapılandırılmış soru formu elde edilmiştir. Görüşme formunda öğrencilerin kişisel bilgileri ile işçileşme süreçlerinin eğitimden mahrumiyetlerini etkileyen faktörleri saptamaya yönelik sorulardan oluşan iki tür soru türü bulunmaktadır. Hazırlanan açık uçlu sorular anlaşılabilirliği ve araştırma amacına uygunluğu açısından bir ölçme değerlendirme uzmanı ve bir eğitim bilimcisine inceletirilmiş ve öneriler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Hazırlanan görüşme formu ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu 2013-2014 eğitim-öğretim yılında İstanbul’da çalışan çocuklar oluşmaktadır. Çalışma grubu oluştururken araştırma evrenini bütün nitelikleri ile temsil ettiği ve seçim için önemli olduğu düşünülen ölçütler belirlendiği için (Tavşancıl ve Aslan, 2001; Kümbetoğlu, 2005) amaçlı örnekleme yolu izlenmiştir. Nitel araştırmalarda, örnekleme derinlemesine araştırabilmek için küçük örneklem grubu tercih edilmektedir. Bu nedenle rasgele örneklem yerine, amaçlı örneklem kullanılmıştır (Miles ve Huberman, 1994). Çalışma grubu 55 işçi çocuktan oluşmaktadır. Çocukların 11’i kız 44’ü ise erkektir. Yüzde 80’inin erkek olması, vasıfsız işçiliğin daha çok kas gücü gerektirdiğinden erkeklerin daha çok tercih edildiğini göstermektedir. Nitekim işçi çocukların yaş aralıkları da bunu desteklemektedir. Öğrencilerin yaş aralığı 11-18 arasında değişmekle birlikte yoğunlaşma 14-17 arasındadır. Söz konusu yaşlardaki çocukların vasıfsız işçilik için tercih nedeni sayılabilir. Ayrıca bu yaş aralığı ortaokul ve lise çağına denk gelmektedir. Nitekim öğrencilerin eğitim

durumuna bakıldığında da ortaokul öğrencisi/ortaokul terk ya da lise öğrencisi/lise terk olduğu görülmektedir. Çocukların ailelerinin eğitim durumları da eğitim tercihlerini yansıtmaktadır. Türkiye iktisadi ve sosyal gelişmişlik göstergeleri açısından bölgeler arasında büyük farklar vardır. Bu nedenle çocukların işçileşmelerinde doğum yeri değişkeni Türkiye'nin dölal iktisadi ve sosyal yapısının sonuçlarını göstermesi açısından önemli bir gösterge sayılabilir.

Doğum yeri değişkenine göre çocukların dağılımı incelendiğinde işçi çocukların biri hariç tümü Türkiye'de doğumludur. Buna göre çocukların doğum yeri bölgelere göre, Doğu ve Güneydoğu ile Marmara bölgesinde yoğunlaşmaktadır. İşçi çocukların %25'i Marmara ve %45'i ise Doğu ve Güneydoğu bölgesinde (Erzurum, Batman, Bitlis, Elazığ, Bingöl, Kars, Muş, Iğdır, Gaziantep, Ağrı, Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa, Adıyaman) doğmuşlardır. Marmara Bölgesinde (İstanbul, Çanakkale) ise İstanbul'da doğanlar ise yine göç ile gelen ailelerin çocuklarıdır.

Tablo 1. Doğum Yeri Değişkenine Göre Çocukların Dağılımı

Doğum Yeri	f
Marmara Bölgesi	14
Doğu ve Güneydoğu Bölgesi	24
İç Anadolu Bölgesi	4
Karadeniz Bölgesi	4
Trakya Bölgesi	4
Akdeniz Bölgesi	3
Azerbaycan	1
Toplam	54

Çalışma grubundaki çocukların % 20'sinin ailesi bölünmüş ailedir. Bunlardan 4 kişinin anne ya da babası ölmüş. 11 kişinin ise anne babası ölüm ve diğer nedenlerden dolayı ayrı yaşamaktadır. Buna karşın ailelerin bölünmüşlüğü çocukları ailesizliğe ve yalnızlığa itmemiştir. Çünkü çocuklardan sadece biri bekâr evinde kalmakta diğerleri ise aileleri ile birlikte yaşamaktadır. Çocukların önemli bir kısmı kalabalık ailelerden gelmektedir. Çocukların kardeş sayısı 1-11 arasında değişmektedir. Ortalama kardeş sayısı 4,3 olmaktadır. Bu rakam İstanbul için yüksek bir orana karşılık gelmektedir. Çocukların kardeş sayısının yüksek olması çocukların ailelerin yüküne ortak olma adına önemli bir işçileşme dinamiğine karşılık gelmektedir. Ailelerin eğitim durumlarının gösteren tabloda anne ve babaların mezun oldukları eğitim düzeyleri ve frekansları görülmektedir.

Tablo 2. Ailenin Eğitim Durumuna İlişkin Dağılım

Eğitim Düzeyi	f (anne)	f(baba)
Okur-yazar değil	17	6
Okur-yazar	5	-
İlkokul terk	-	2
İlkokul mezunu	21	25
Ortaokul terk	1	-
Ortaokul mezunu	6	10
Lise terk	1	-
Lise mezunu	3	7
Üniversite	1	-

Çocukların işçileşme sürecinin arkasında ailenin eğitim ile kazanılan meslekleri icra edenlerin sayısının az olması önemli bir faktör olarak gözükmektedir. Çünkü annelerin eğitim durumu buna ilişkin yeterli bilgi vermektedir. Ailelerin eğitimine ilişkin tablo incelendiğinde babaların yarısının ilkokul mezunu, 6 kişi okuma yazma bilmemekte ve 7 kişi ise lise mezunudur. Annelerin eğitimi ise yine yoğunlaşma 21 kişi ile ilkokul mezunu ve 17 kişi okumamıştır. Annelerin eğitim düzeyi en fazla 3 kişi lise mezunu ve bir kişi üniversite mezundur. Bu durum çocukların eğitim ile sağlanan sosyal ve ekonomik mobiliteye aile içinde şahit olamadıklarını göstermektedir.

Tablo 3. Çocukların Eğitim Durumuna İlişkin Dağılım

Eğitim Düzeyi	f	%
Okur-yazar	1	2
İlkokul terk	1	2
İlkokul mezunu	1	2
Ortaokul terk	5	9.6
Ortaokul Öğrencisi	14	27.9
Ortaokul mezunu	3	5.7
Lise terk	7	13.4
Lise Öğrencisi	20	38.4
Toplam	52	100

Öğrencilerin eğitim durumunu gösteren tablo 3'ü incelendiğinde öğrencilerin %38,4'ünün lise öğrencisi ve %27,9'unun ortaokul öğrencisi olduğu görülmektedir. Bu oran toplam olarak %66,3'e karşılık gelmektedir. İşçi çocukların üçte ikisinden fazlasının eğitimine devam ettiği anlamına gelmektedir. Buna karşılık %37,7 oranında farklı düzeylerde eğitim dışı kalmaktadır. Çocukların daha çok ortaokul sonrası ve lisede okula devam edemedikleri anlaşılmaktadır.

Veri Toplama Aracı

Çalışma konusu hakkında derinlemesine bilgi edinmek için araştırmacı tarafından ayrıntılı literatür taraması yapılmış, elde edilen dokümanlar sonunda oluşan açık uçlu yarı yapılandırılmış soru formu elde edilmiştir. Hazırlanan açık uçlu sorular anlaşılabilirliği ve araştırma amacına uygunluğu açısından Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesinde bir ölçme değerlendirme uzmanı ve bir eğitim bilimcisine inceletirilmiştir ve öneriler doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmıştır. Hazırlanan görüşme formu ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Geçerlilik ve Güvenirlilik

Bilimsel araştırmanın sonuçlarının inandırıcılığı açısından geçerlilik ve güvenilirlik en yaygın olarak kullanılan ölçüttür. Toplanan verilerin ayrıntılı olarak rapor edilmesi ve araştırmacının sonuçlara nasıl ulaştığını açıklaması nitel bir araştırmada geçerliğin önemli ölçütleri arasında yer almaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2006: 255-257). Bu araştırmanın geçerliliğini sağlamak amacıyla araştırmada elde edilen veriler kodlanmış ve temalar oluşturulmakla birlikte katılımcılardan elde edilen verilerin hepsine bulgularda yer verilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için araştırma verileri araştırmacı dışında eğitim bilimleri ve nitel araştırma konularında bir uzman tarafından incelenmiştir. Elde edilen temalar üzerinde kodlayıcılar arası güvenilirlik analizi gerçekleştirilmiştir. Bu kıyaslama sonuna göre belirlenen kod ve temaların % 95 oranında benzer olduğu görülmüştür. Güvenirlik için

araştırmacı ve okuyucular tarafından yapılan kodlamalar üzerinde Güvenirlik = Görüş Birliği/Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı X 100 formülü uygulanmıştır (Miles ve Huberman, 1994).

Verilerin Çözümlemesi

Araştırma verilerinin çözümlenmesinde içerik analizi tekniği kullanılmıştır. İçerik analizi, birbirine benzeyen verilerin belirli kavramlar ve temalar çevresinde bir araya getirilerek anlaşılabilir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Çocukların işçileşme süreçleri ve eğitimden mahrumiyet ilişkisini eğitimsel durumlarına ilişkin elde edilen veriler incelenerek, her soru için konu ile ilgili olan kavramlar tespit edilmiştir. Bu kavramlar iki araştırmacı tarafından kodlanmış ve kontrol edilmiştir. Ortaya çıkan kodlardan yola çıkılarak ortak kavramlar ve temalar araştırma bulguları olarak sunulmuştur. Elde edilen verilerin içerik analizi sonuçları temalandırılarak yorumlanmıştır.

3. BULGULAR VE YORUM

Araştırmanın bu kısmında sokakta çalışan çocuklarla yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular sunulmuştur.

3.1. Okul Yaşantıları

Bu bölümde çocuklara eğitim durumları, okula devam etme istekliliği, mesleki tercihi, okulu terk nedeni, okula dönme istekliliği, okulu terk eden çocukların okul deneyimleri, akademik başarı düzeyleri, okula ilişkin duyguları ve şiddet/zorluklara maruz olma durumlarına ilişkin sorular yöneltilmiştir.

Çocukların okul yaşantılarına ilişkin anlatılarında “arkadaşlar”, “dışlama”, dışlamaya karşı tavırlar ve olumlu arkadaş iklimi öne çıkmaktadır. İşçi çocukların göçle geldiklerini hatırladığında bu kavramların yeni sosyal çevreye tutunma çabaları ve buna karşı dirençler olarak değerlendirilebilir. Olumlu okul iklimi çocukların okula devamlarını sağlamada önemli bir işlev gördüğü belirtilmelidir. Çocukların anlatılarında karşılaştığımız “Okulda çok güzel günlerim oluyordu. Arkadaşlarımla her zaman oyun oynar, derslerimize çalışırdık. Ama babamın kazasından sonra yaşadıklarımda öğretmenlerim, arkadaşlarımla bana çok yardımcı oldular (E1)”, “Arkadaşlarımla aram iyi, çalıştığım için beni dışlayan bir çevrem yok, ancak yazılı zamanlarda biraz sıkışıyoruz. Ders çalışmaya zaman bulunmuyor. (E2)” gibi ifadeler ile arkadaş ve öğretmenlerin ürettiği olumlu okul ikliminin işçi çocukların okula devamlarında önemli birer faktör oldukları ifade edilebilir.

Buna karşın bazı anlatılar aksi deneyimlerin de yaşandığını göstermektedir. Sözelimi “Mersin'den geldiğim için arkadaşlarımla tarafından dışlandım ve onlarla kavga ederdim. (E3)” ve “Her sene kavga çıkıyor. Herkes abi olmuş. Okulda tespih sallıyorlar. Bir gün çocuk tespih sallayarak bana bakıyor. Kafayı gömdüğüm gibi duvara çarptım. Böyle yani. Daha çok olayım oldu da uzun yani anlatamam. Özelim de var. (E4)” gibi anlatılar öğrencilerin dışlanma maruz kaldıkları ve buna karşı kendi yöntemleri ile başa çıkmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır. Bu tür deneyimler yaşayan çocukların daha fazla okul terki riski ile karşı karşıya oldukları açıktır. Evin mali yükünü sırtında hisseden çocukların daha fazla kırılgan oldukları ve okulda maruz kalabilecekleri olumsuz bir okul iklimini çocukların okul terkinin arttırdığı ifade edilebilir.

Öğretmen ve yöneticilerin tavrı öğrencilerin okula ilişkin tavrının öğrenci anlatılarında olumlu ve olumsuz biçimlerde karşımıza çıkmaktadır. Sözelimi “okul müdürü saçlarımla boyalı diye bütün okulun önünde kızmıştı. Hoşlandığım çocukta müdür bana bağırırken

gördü. Okulu pek sevmiyorum. Genelde hocalarla da aram iyi değildir. (K1)”, “öğretmen şiddet gösteriyor, müdür sürekli ailelerle tartışıyor, ben de bıraktım (E5)”, “öğretmenimden dolayı sevmiyorum sürekli hakaret ediyor bize, *geri zekâlılar topluluğu* diyor. Bana obez olacaksın gibi şeyler diyor (K2).” gibi anlatılar öğrencilere “okulu bırakacak” kadar olumsuz etkilere neden olmaktadır.

Buna karşın “okulumu ve öğretmenimi seviyorum”, “hocalarımla aram çok iyi. Hiç disiplin cezası yemedim. 4 sınıfta tiyatrodan oynadım. 7.sınıfta voleybol takımının kaptanı oldum. Takımla beraber turnuvalara katıldım. Yani çok güzel şeyler yaşadım (E6)” gibi deneyimler de okula ilişkin olumlu tutumu besleyecek öğretmen ve yönetici tutumlarına örnek olarak verilebilir.

Göç ve yeni yaşama tutunma çabalarında çocuklar ailenin yüküne yardım etmeye hatta bazen tek başına üstlenmelerine neden olmaktadır. Bu şekilde ağır ağır yaşam ve çalışma koşulları çocukları çalışmaya ve işçileşmeye itmektedir Sözelimi “okulda başarılı ve istekli bir öğrenci değildim. Yani benim hayallerimde okumak, meslek sahibi olmak büyük bir yere sahip değildi. Ailemin zor durumunu görüyor olmak, meslek hayallerimin önüne geçti. Bir an önce onlara yardım etmem, en azından kendi yükümü onların üzerinden almam gerektiğini düşündüm. (E7)” “aslında derslerim fena değildi, okumayı seviyordum. Babamla annemin boşanmasından sonra okulu bırakmak zorunda kaldım. Okulda her şey yolundaydı. Arkadaşlarım ve öğretmenlerimle aram iyiydi. (E8)”, “hafta sonu çalıştığım için hafta içi hiç dinlenmeden okula gidiyorum. Bu yüzden okulda biraz agresif oluyorum. Bu yüzden de zaman zaman derslerde hocalara ve arkadaşlarıma karşı sinirli olabiliyorum. Bu da tartışmalara sebep oluyor. (E9)”, “hiç harçlığım olmadığı için okulda hep açtım. Kantinci bazen acıyıp borç olarak tost verirdi. (E10)” “Hiçbir sosyal aktiviteye katılamadığım için arkadaşım yoktu. Zaten fakir olduğum için kimse beni oyuna almazdı. (E11)” gibi ifadeler öğrencilerin kentteki yaşam koşullarının zorluğu ve pahalılığı, onların zor koşullarda çalıştırılabildikleri anlaşılmaktadır.

Çocukların okul başarısızlıkları bir okul terk nedeni olarak görülmektedir. Sözelimi “çalışmayıp kötü not alınca hiç okula gitmek istemiyorum (E12)” gibi ifadelerde çok karşılaşılmaktadır. Ailenin çocukların başarısızlığına ilişkin tutumu da önemli bir okul terk ve dolayısıyla işçileşme faktörü olarak etki etmektedir: “Birinci dönem, derslerimin çoğu zayıftı. Babam karneyi görünce bana çok kızdı. Okumayacaksan git çalış, senden bir şey olmaz dedi (E13)”, “Babam haklıydı, okursam hep arkadayım demişti, ama ben derslerin çoğuna gitmedim. Yazılılarda hep düşük aldım”, “aslında notlarım iyi değildi. İlk dönem 5 tane zayıfım vardı. Babam da notları zaten iyi değil bari çalış bir işe yara dedi, beni okuldan aldı. Benim de işime geldi. Kısa yoldan para kazanmaya başladım. O kadar okuyup bekleyemezdim (E14)”.

3.2. Okul İle İlişki

Bu bölümde “Okulun sizin için anlam ve değeri nedir ?, Okul size ne kazandıracak?, Okuldan ne bekliyorsunuz?, Neden bu okulu tercih ettiniz?” gibi okulun öğrenciler için taşıdığı anlam ve değere, okuldan beklentileri ve okul tercihlerine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

Okul ile ilişki kavramı okula yüklenen değer ve anlam bağlamında öğrencilerin okul ile kurdukları ilişkiselliği ifade eder. Okula ilişkin yargılar ve yüklenen anlama da okula devamı sağlayan önemli bir faktör olarak sayılabilir. Sözelimi “aslında çok bir şeyim yok zaten istemeyerek girdim o okula, puanım başka yere yetmemişti (E15)”. “Okulla ilgili bir sorunum yok. Fazla gelmem, geldiğimde de çok derslere girmem. (E16)” gibi anlatılarda

okula ilişkin isteksizlik okul ile ilişkiyi de olumsuz etkilemektedir. Öğrenciler sadece “bir şey yaşamadım, derslerime girdim çıktım.” gibi anlam ve içerikten yoksun oldukça zayıf deneyimler yaşamaktadır. Ya da “maddi durumdan dolayı arkadaş çevrem pek yok, arkadaşlarımla vakit geçirecek zamanımda yok genelde, okulda pek olay yaşamadım sesiz ve kendi halimde bir tipim (E7).” gibi okul ortamında sosyalleşememiş ve izole yaşayan çocuklar okul ile sağlıklı bir ilişki kuramamışlardır.

Zorunlu eğitim öğrencilerin okula devamlarını etkileyen bir faktör olarak anlatılarda ortaya çıkmaktadır. Fakat bu durum bazen “zorunlu eğitimi tamamlamak için, okula gitmem gerektiği için devam ediyorum, zorunlu olduğu için, şu an zorunluluklar var, liseden sonra devam etmiyecem. (E17)”. ifadelerinde olduğu gibi yasal zorunluluk olarak okula devam sağlanırken bazen de lise diploması almak ya da askerliği kısa dönem olarak yapmak gibi “zorunluluğun” kazanımlarından yararlanmak için katlanılan bir angarya olmaktadır.

Öğrencilerin okul ile ilişkilerinde okulun zorunluluğu ve kazanımları gibi faktörler de etkili olmaktadır. Öğrenci anlatımları aslında öğrencilerin yasal ve yaşamsal “zorunluluk”lar ile okulun kazanımları arasında bocaladıkları görülmektedir. Bu durumda bazı öğrencileri yaşamın ağır yükü altında okulu terk ederken, bazıları da içine yerleştikleri zorunluluğun kazanımlarından yararlanmaya çalışmaktadırlar.

3.3. Maddi Durumlar

Bu bölümde “Anne-babanın mesleği?, Ailenin aylık geliri?, Ailede çocuktan başka çalışan var mı?, Neden çalışıyorsun?, Hangi işlerde çalışıyorsun?, Aynı işte çalışma yılı?, Haftada kaç gün çalışıyorsun?, Günde kaç saat çalışıyorsun?, Kazandıklarını ne yapıyorsun? gibi ailenin geliri ve öğrencinin “ekonomik” faaliyetlerine ilişkin sorular yöneltilmiştir.

Okul terklerinde görülen en önemli faktörlerden biri “maddi durumlar”dır. İşçi çocukların önemli bir kısmı maddi durumlardan dolayı işçileşmektedir. Bazıları için “okutmak da masraf” olduğu için ve “çalışıp aileme destek olmak” gerektiğinden kolay bir okul terk hikâyesi ortaya çıkmaktadır. Bu hikâyelerle çok fazla karşılaşılmaktadır: “annem babam dedi bari okumuyorsun aileye bir katkı olsun, durumuz kötü, ben de çalışmaya başladım. (E13)”, “Kardeşlerim küçüktü babamın aylık geliri geçinmemize yetmiyordu. Büyükle ben olduğum için babama yardımcı olmak ve kardeşlerimin rahatça okumaları için okulu terk edip çalışmaya karar verdim. (E7)”, “Çalışıp eve para getirip aileme yardım etmek için aileme maddi anlamda yardımcı olmak ve babama sırtına binmiş olan yükü hafifletmek amacıyla okulu bıraktım. (E18)”

Maddi durumlar öğrenciyi oldukça kırılgan yapmaktadır. Sözgelimi okulda karşılaşılan herhangi bir olumsuzluk ya da arkadaşları ile yaşadığı küçük bir tatsızlık öğrencinin okul terkinde neden olmaktadır: “Okulda birçok arkadaşımınla problem yaşadım. Hem de ailem geçimini çok zor sağlıyordu iki kardeşim daha var baya zorlandık. Bende okulu bıraktım çalışmaya başladım. (E4)”. “Maddi durumlar bazen kardeşlerin okula devam etmesi konusunda bir tercih de yaptırmaktadır: “evi geçindirmek için birilerinin çalışması gerekiyordu. Annem zaten hasta olduğu için çalışmıyor. Ağabeyim okulda başarılı olduğu için devam etmesini istedik ki Allaha şükür de iyi ki devam etmiş. Halende evin tüm masrafları onun maaşı ile karşılanıyor. (E19)”

3.4. Bir İmkân Olarak Eğitim

Bireysel kazançlarla eğitim seviyesi arasındaki aynı yönlü ilişki, eğitimi yoksullukla mücadele ve sosyal mobilitenin en önemli aracı haline gelmiştir. Çocukların eğitimi bir imkân olarak görüp görmediklerine ilişkin sorulan soruda çocuklar okulu birçok kazanım için bir

imkan olarak gördüklerini ifade etmektedirler. Sözelimi; “eğitim kesinlikle bir imkân ama ben bu imkânı liseyi açıktan okuyarak değerlendiriyorum. (E20)”, “çok para kazanmak için bir imkân (E13)”, “okula giden insan bence hayata daha sağlam başlıyor. Daha kendine daha güzel bir hayat (E21)”, “Bir işyerine gidip üniversite mezunuyum demek ayrı, ortaokul veya ilkokul mezunuyum demek ayrı (K3)”, “evet, okumasam ilerde de bu tarz işlerde çalışacağım. Bu çok yorucu okusam böyle olmaz (E9)”, “hem de nasıl, keşke okuyabilseydim. Okusaydım en azından daha iyi bir işte çalışabilirdim. İlla ki üniversite de olmasa yeter. Lise bile olsaydı yeterdi. (E22)” ve “Geleceğimi kurmak için bir köprü görevinde. İyi bir iş, iyi bir hayat (E9) gibi anlatılarda bireyin eğitimi ya da eğitim seviyesinin yüksekliği daha iyi istihdam fırsatları sağlayarak, yoksulluğu azaltarak, gelir ve servet dağılımı açısından olumlu sonuçlara neden olmaktadır.

Öğrenciler okulu meslek edinmek için bir imkan olarak görmektedirler. Buna ilişkin ifadelerini genellikle “*iyi bir meslek sahibi olmak istiyorum*” ya da meslek adı ile ifade edilmektedir. Sözelimi “meslek sahibi olmak, ayaklarımın üzerinde durmak için (E5)”, “hayatıma çeki düzen vermek ve iş alanında bir meslek edinip kendi ayaklarım üzerinde durmak için devam ediyorum(E3)”, “Üniversiteyi kazanıp ileride meslek sahibi olmak istiyorum(E9)”.

3.5. Eğitim Desteği

Devletten eğitim desteği alıyor musunuz? sorusuna 47 kişi destek almadığını belirtmektedir. *Maddi durumlardan* dolayı devamsızlık ve okul terklerinin yüksek olduğu çalışma grubunun eğitim desteği almaması önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Devletin doğrudan ya da dolaylı olarak öğrencileri desteklediği düşünülürse öğrencilerin bu destekten yararlanmıyor onları işçileşme dinamiklerine karşı korumasız ve kırılgan kılmaktadır. Çocuklardan birinin soruya verdiği “aklıma liseyi ve üniversiteyi dışarıdan okumak geliyor ve ilerleyen zamanlarda böyle bir şey yapmak istiyorum. Hem çalışıp hem okuyabilir miyim kafam alır mı dersleri tekrardan bilmiyorum. O zaman devletten eğitim desteği almak isteyeceğim.(K4)” cevabı bu dinamiğin çalışabileceğinin işareti olarak algılanabilir.

4. SONUÇ

İşçi çocuklar konusu, önemli bir sosyal sorun olarak, hemen hemen her ülkenin gündeminde yer almaktadır. Çocuk işçiliğinin önlenmesi amacıyla, ulusal ve uluslararası ölçekte pek çok etkinlikte bulunmaktadır. Uluslararası işbirliği ile de, soruna çözüm arayışları devam etmektedir. Çocukların çalışmasının, pek çok yönden onların zararına olan sonuçlar doğurabileceğini görmüş bulunmaktayız. Çalışan küçüklerin, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin, kendilerine tanıdığı pek çok haktan yoksun kaldıkları ortadadır. Nitekim çocukların çalışmasının, onların fiziksel, zihinsel, psikolojik, ahlaki ve toplumsal gelişimlerini olumsuz yönde etkilediğini bir kez daha vurgulamalıyız.

Çocuk işçiliğinin yoğun olarak yaşadığı diğer gelişmekte olan ülkeler gibi, çok sayıda çocuğun işgücü piyasası içinde yer aldığı Türkiye de, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'yi onaylamıştır. Esas amacı çocukların üstüne yararını gözetmek olan söz konusu yasal düzenleme 4.maddesi ile, taraf devletlere, çocuklara tanınan hakların uygulanması yönünde gerekli olan her türlü önemli alma yükümlülüğü getirmektedir. Dolayısıyla, bu sözleşmeye taraf olan Türkiye' diğer bütün çocuklar gibi, çalışan küçüklerin de haklarından yararlanabilmesi için gereken önlemleri almak ve düzenlemeleri yapmak zorundadır.

Sözleşmenin, doğrudan doğruya çalışan çocuklar konu edinen 32. Maddesi, küçüklerin ekonomik açıdan sömürülmesinin engellenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuk işçiliği ile ilgili literatür, bunun, çocuğun emeğinin ailesi ve işveren tarafından sömürülesi anlamına geldiğinin altını çizmektedir. İstanbul'da çalışan çocukların durumunu saptamayı amaçlayan bu araştırmada da, öncül çalışmalarda sözü edilen bu sömürünün ipuçlarına rastlanmıştır.

Araştırma sonuçlarında çalışan çocukların demografik özellikleri incelendiğinde, çocukların çalışmaya başlama nedeninin ekonomik koşullar olduğunu söyleyebiliriz. Çocuklar ailelerinin bütçesine destek olmaktadır. Ailelerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için çocuklar çalışmaktadır. Anne ve babaları işsiz ve sosyal güvenceden yoksun çocuklar, ailelerinin yaşam mücadelesine katkıda bulunmak için çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Ailenin çocuklarını çalıştırmasında gelir durumları, çocuk sayıları, mal varlıkları, yaşadıkları sosyal çevre etkilidir.

Aileler, çocuklarının eğitimlerine devam etmesini isterken onların hem çalışıp hem de okumasını istemektedir. Çünkü eğitimin vazgeçme maliyetlerinden birisi de çocuğun gelir kaybına uğramasıdır. Çocuklar için ise çalışma hayatı zordur, yorucudur. Koşullar uygun olsa, ki olabileceğinin hayalinden bile uzaklar, işi bırakmak ve okula gitmek istemektedirler. Eğitim ile daha yüksek statü ve para getiren bir işe sahip olabileceklerini düşünmektedirler. Anne baba oldukları zaman çocuklarını çalıştırmayı düşünmüyorlar. Ne var ki, kapitalist eğitim yeniden ve yeniden üretim alanı olarak yoksulluğu sürekli kılıyor. Bunun sonucunda yoksulluk kısır bir döngüye dönüşüyor. Uygun koşullara sahip olmayan çocuklar, 12- 13 yaşlarında çalışmaya başlıyor. En az 4 saat çalışma süresi sonunda yorgun bir şekilde evlerine dönüyor. Ödevlerini tam yapamıyor, derste dikkatini toparlayamıyor. Başarısızlık, çocukların adeta kaderi oluyor. Çocukların eğitime yüklediği anlam ve değer, başarısızlık nedeniyle zamanla azalıyor. Çalışan çocukların büyük çoğunluğu liseyi bitiremezken, bazıları meslek liselerine yönelerek çalışırken okumaya devam ediyor.

Çalışan çocukların okul başarılarının yükselmesi için desteklenmeleri gerekmektedir. Onlarla en yakın ilişkide bulunan öğretmenlerine ve onları yakından takip etmesi gereken rehber öğretmenlerine büyük görevler düşmektedir. Öğretmenler her gün bu çocuklarla iç içe buldukları ve onları daha iyi tanıdıkları için bu çocukların başarısız olmalarına neden olan diğer etmenleri ortadan kaldırmak ve daha etkili ve verimli öğrenmelerini sağlamak için onların deneyimlerinden faydalanılmalıdır. Öğretmeni okul ortamında nesnelleştirmeyip onların okulda özgür alanlar yaratmasına olanak sağlanmalıdır.

Türkiye'de çocuk işçilerin sorunlarının çözülmesi için bir takım sosyal ve ekonomik tedbirlere ve yasal düzenlemelere ve ayrıca eğitimle ilgili önlemlerin alınmasına ihtiyaç vardır (Çapur, 2006). Öncelikle yoksulluk kısır döngüsünü durdurmak gerekmektedir. Ailelerin ekonomik durumlarının düzelmesi, çocuk işçiliğini azaltacak temel faktördür. Bu sorun, emek- sermaye sorununun bir parçasıdır. Bu nedenle çok yönlü koordinasyon ve işbirliği gerektiren çözüm yollarına ihtiyaç duymaktadır. Bu araştırmanın sonuçlarıyla ilköğretim çağındaki çalışan çocukların, eğitime, okula, derslerine, öğretmenlerine, akranlarına yükledikleri anlam ve değer azaldığı ortaya konmuştur. Çocuklar; çocukluk düşlerini yaşayamadan, çocuk olma hakkını kullanamadan, eğitim hakkından yararlanamadan, ailenin sıcak ortamından alınıp, ya serbest piyasanın görünmez eline teslim edilmekte ya da ev içi görünmeyen emeğin bir parçası kılınmaktadır.

Eğitimden yoksun kalma, yetişkin işsizliği, kayıt dışı çalışma, sendikal hak ihlalleri, esnek ve güvencesiz çalışma koşullarının girdabında, ailelerin yoksulluğu, çocuk emeğinin istismarını artırmakta, eğitimden yoksun kalmalarına neden olmaktadır. Yine 4+4+4 sistemi

ile eğitim alanında yapılan son düzenlemelerle bu süreç beslenmektedir. Çocuk işçiliği, sosyal ve ekonomik açıdan çok önemli bir insan hakları sorunudur, emek sömürsünün en vahşi biçimidir. Ekonomik eşitsizliklerin, göçlerin ve işsizliğin artması ile çocuk işçiliğinin yaygınlaşma riskine karşı gerek Türkiye’de ve gerekse dünyada sistemli bir mücadele gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aptekar, L. (1988). *Street Children of Cali*. NC: Duke University Press, Durham.
- Atauz, S. (1997). *Diyarbakır Sokak Çocukları Araştırması*. Ankara: Uluslararası L MD-118 U Yönetim Çevresi.
- Atauz, S. (2003). *Assessment of Street Children Projects in Five Provinces in Turkey*; Ankara, İstanbul, İzmir, Gaziantep, Diyarbakır. Hacettepe University, Children’s Rights Center
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (8.baskı). Ankara: Pegem Yayınları.
- Baştaymaz, T. (1990). *6-15 Yaş Grubu Bursa’da Çalışan Çocuklar Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Friedrich Elbert Vakfı Yayınları.
- Caesar-Leo, M. (1999). *Child Labour: The Most Visible Type Of Child Abuse And Neglect in India*. Child Abuse Review, 8, 75–86 .
- Cangür Ş, Kara F, İlhan M, Özkaya EG, Uzun T, Baykı N, Demircan V, Ankaralı H. (2013). *Düzce İlinde Sokakta Çalışan Çocukların Eğitime Bakış Açısı ve Beklentileri*. Düzce: Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi 2013; 3: 5-14.
- Çil, B., Demir, H., Alptekin, M. (1988). *Ankara’da Çıvraklık Eğitimine Katılan Çıvrakların Sosyo-Ekonomik Durumları ve Eğitim Sorunları Üzerine Bir İnceleme*. H.Ü. Sosyal Hizmetler Y.O. Yayınevi.
- Dessy, S.E., Knowless, J. (2008). *Why is Childlabor Illegal?* European Economic Review, 52, 1275–1311.
- Diallo Y, Hagemann F, Etienne A, Gurbuzer Y, Mehran F. (2010). *Global Child Labour Developments: Measuring Trends from 2004 to 2008* / International Labour Office, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) - Geneva: ILO 2010. p.5-7.
- Doğan, İ. (2001). *Çocuk Hakları Açısından Türkiye’de Çocuk Olgusu*, Ankara: Milli Eğitim Dergisi, Sayı: 151 <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/151/dogan.htm>, Erişim Tarihi 30.04. 2015
- Erbay E. (2008). *Çocuk İşçi Olmak*, (1. Baskı), Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları
- Goulart, P., Bedi, A. S. (2007). *Child Labour and Educational Success in Portugal*. Economics of Education Review. 27(5), 575–587
- Gözler, K. (2008). *Anayasa Hukukunun Genel Esaslarına Giriş*. Bursa: Ekin Kitapevi.
- Köknel, Ö. (1981). *Cumhuriyet Gençliği ve Sorunları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Kümbetoğlu, B. (2005). *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

- Küntay, E. (1999). *İstanbul'da Sokak Çocukları: Genel Değerlendirme. 21. Yüzyıl Karşısında Çocuk ve Genç- Bildiriler.* (Editörler: Küntay, E. ve Erginsoy, E. .) İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Yayını.
- Miles, B. M. ve Huberman A. M., (1994). *Qualitative Data Analysis: An Expanded Source Book.* 2nd ed. California, USA: Sage Publications.
- ILO, (2006). *Çocuk İşçiliğinde Sona Doğru: Ulaşılabilir Bir Hedef.* ILO: Küresel Rapor 2006, Ankara.
- ILO, (1999). *182 Nolu Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi.*
- ILO, (1973). *İstihdama Kabulde Asgari Yaşa İlişkin 138 Nolu Sözleşme, .*
- ILO, (2010). *World Social Security Report 2010/11.* Covering people in times of crisis,
- Swart, J. (1988). *Community Perception of Street Children in Hillbrow.* The Child Care Worker, 6:11-13.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri.* İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- TÜİK (2012). *Çalışan Çocuklar-Working Child 2012.* Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, Ankara
- UNICEF, (1999). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı,* Ankara: UNICEF Yayını.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.* Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, A., Şimşek, H. (2008). *Nitel Araştırma Yöntemleri.* (7. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.